
1 De geluksatlas

*Martijn Burger, Martijn Hendriks, Gerard Marlet, Frank van Oort, Roderik Ponds, Clemens van Woerkens.*¹

Hier kom ik weg,
hier steet ons huus,
blikbar kom ik daor,
altied weer terecht.

(Daniël Lobues)

‘Emmen is weer de minst aantrekkelijke gemeente van Nederland,’ de Drentse stad heeft het zwaar te verduren als de jaarlijkse Atlas voor gemeenten verschijnt. Wéér onderaan. Al sinds 2009, toen Emmen de Rode Lantaarn van Heerlen overnam. Weer al die journalisten, de cameraploegen. Weer de verontwaardigde bewoners, die er niets van snappen, omdat het prima toeven is in Emmen, en ze er heel gelukkig zijn.

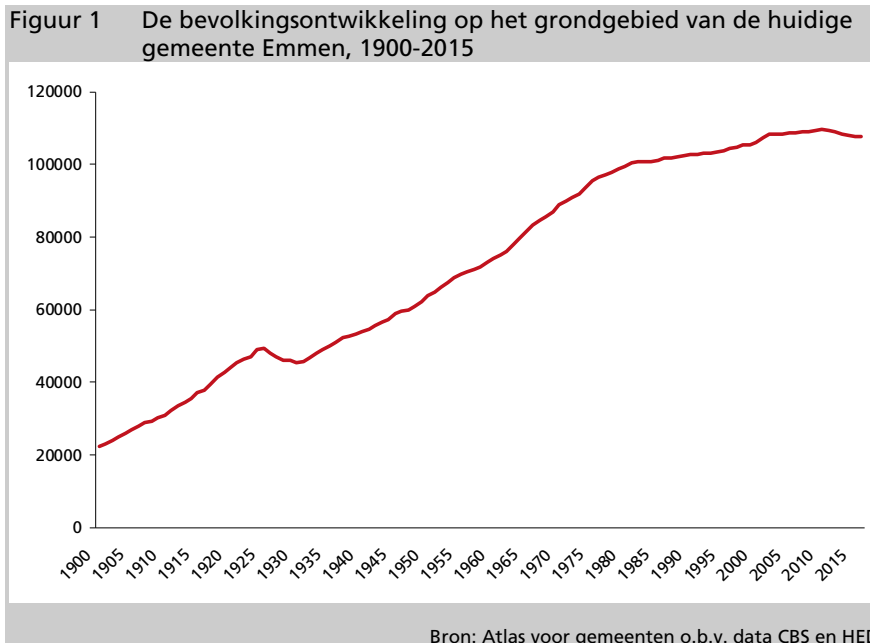
Weer die verontwaardigde ingezonden brieven in de regionale kranten. Weer Gert-Jan Hospers: ‘Weg met de ranglijstjes!’, ze zijn ‘sprookjes van het verstand’ en hebben een ‘Randstedelijk perspectief’. Volgens Hospers is het onmogelijk om een objectieve uitspraak te doen over de aantrekkelijkheid van een stad; wat voor de een aantrekkelijk is, is dat voor de ander niet. Ranglijstjes houden volgens hem ten onrechte geen rekening met de emotionele kant van de stad: ‘Ook in Emmen kun je domweg gelukkig zijn’.²

Inderdaad, de gemiddelde inwoner van Emmen is gelukkiger dan op basis van de positie op de woonaantrekkelijkheidsindex verwacht zou mogen worden, zo blijkt uit deze nieuwe Atlas voor gemeenten. Maar er wonen in Emmen wel steeds minder van die gelukkige mensen; de bevolking van Emmen krimpt sinds 2010 (zie figuur 1), en recent onderzoek laat zien dat mensen in krimpende steden uiteindelijk ook minder gelukkig worden.³ Hoe kan worden voorkomen dat zo meteen de laatste gelukkige Emmenaar gedwongen wordt het licht uit te doen?

¹ Marlet, Ponds en Van Woerkens zijn verbonden aan de Atlas voor gemeenten, Marlet tevens aan de Rijksuniversiteit Groningen. Burger, Hendriks en Van Oort zijn verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en EHERO; Erasmus Happiness Economics Research Organisation.

² G. Hospers, 2015: Geografie en gevoel. Wat plekken met ons doen (Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum).

³ E. Glaeser, J. Gottlieb, O. Ziv, 2016: Unhappy Cities, in: Journal of Labor Economics, 34, pp.129-182.

Deze Atlas heeft als thema 'geluk'. Wat is de gelukkigste gemeente van Nederland? Wat is de relatie tussen de aantrekkelijke stad en het geluk van zijn inwoners? Welke andere factoren spelen een rol bij dat geluksgevoel? En hoe komt het dat Nederlanders niet massaal verhuizen naar de plekken waar mensen zeggen het gelukkigst te zijn?

De conclusie uit deze 'Geluksatlas' is duidelijk; geluk en aantrekkingskracht hangen niet één op één samen, maar een aantrekkelijke woonplek is wel een van belang voor een gelukkige bewoner. Het woon- en leefklimaat in de stad is bovendien een van de weinige factoren waar gemeenten invloed op hebben om het geluksniveau van haar inwoners te bevorderen.

1.1 Wat is geluk?

Het woord 'geluk' wordt in verschillende betekenissen gebruikt. De meest ruime betekenis is 'kwaliteit van leven', een meer beperkte betekenis is

'levensvoldoening'.⁴ In deze Atlas voor gemeenten wordt de laatste betekenis gebruikt en wordt geluk gedefinieerd als: *'de mate waarin een individu voldoening schept in het eigen leven als geheel'*. Volgens deze definitie gaat geluk over wat iemand van zijn leven vindt en is geluk iets waarvan mensen zich bewust zijn.

Bij het beoordelen van persoonlijk geluk gaat het om het leven als geheel en niet om een specifiek levensdomein, zoals arbeidsleven, sociale contacten of leefomgeving.⁵ Het totale geluksgevoel van een individu is echter wel de uiteindelijke uitkomst van uitkomsten in talrijke levensdomeinen.⁶ Het ene domein kan belangrijker zijn dan het andere domein, en de belangrijkheid van een domein kan per persoon verschillen.⁷ Sommige personen hechten bijvoorbeeld meer waarde aan de kwaliteit van hun leefomgeving dan andere personen.

Het geluk van mensen wordt vaak meer bepaald door hoe zij hun algemene situatie interpreteren dan door hun objectief waarneembare situatie.⁸ Mensen evalueren hun geluk ten opzichte van hun verwachtingen en ambities,⁹ die afhankelijk zijn van de eigen situatie in het verleden,¹⁰ en vergelijkingen met collega's, familie en vrienden (*peers*).¹¹ Dit betekent dat eenzelfde situatie niet noodzakelijkerwijs dezelfde impact heeft voor verschillende personen; gezinnen met kinderen en gepensioneerden waarderen sociale cohesie in de buurt bijvoorbeeld meer dan gezinnen zonder kinderen en mensen die werken.¹²

⁴ Veenhoven, R. (2000). The four qualities of life. *Journal of Happiness Studies*, 1(1), 1-39.

⁵ *Ibidem*

⁶ Michalos, A. C. (1985). Multiple discrepancies theory (MDT). *Social Indicators Research*, 16(4), 347-413; Headey, B., Veenhoven, R., & Wearing, A. (1991). Top-down versus bottom-up theories of subjective well-being. *Social Indicators Research*, 24(1), 81-100.

⁷ Tiefenbach, T., & Kohlbacher, F. (2015). Individual differences in the relationship between domain satisfaction and happiness: The moderating role of domain importance. *Personality and Individual Differences*, 86(1), 82-87.

⁸ Okulicz-Kozaryn, A. (2013). City life: Rankings (livability) versus perceptions (satisfaction). *Social Indicators Research*, 110(2), 433-451.

⁹ Michalos, A. C. (1985). Multiple discrepancies theory (MDT). *Social Indicators Research*, 16(4), 347-413; Clark, A. E., Frijters, P., & Shields, M. A. (2008). Relative income, happiness, and utility: An explanation for the Easterlin paradox and other puzzles. *Journal of Economic Literature*, 46(1), 95-144.

¹⁰ Voor een overzicht zie: Luhmann, M., Hofmann, W., Eid, M., & Lucas, R. E. (2012). Subjective well-being and adaptation to life events: a meta-analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102(3), 592-615.

¹¹ Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117-

140; Clark, A. E., Frijters, P., & Shields, M. A. (2008). Relative income, happiness, and utility: An explanation for the Easterlin paradox and other puzzles.

¹² Hoogerbrugge, M.M. & Burger, M.J. (2017) Neighbourhood-Based Social Capital and Life Satisfaction: The Case of Rotterdam, the Netherlands. Werkdocument, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Bij het beoordelen van hun eigen leven vragen mensen zich af hoe prettig ze zich in het algemeen voelen en in hoeverre het leven hen brengt wat ze ervan verwachten.¹³ In het eerste geval gaat het over een intuïtieve ervaring die wel de *affectieve* component van geluk wordt genoemd. In het tweede geval gaat het over een rationele ervaring die de *cognitieve* component van geluk wordt genoemd. Verschillende aspecten van het leven worden op verschillende manieren beoordeeld. Bij het beoordelen van de financiële situatie gaan mensen overwegend rationeel en vergelijkend te werk. Bij het beoordelen de leefomgeving gaat het meer over de vraag hoe prettig mensen zich daarin voelen. Het oordeel op basis van gevoel hoeft niet altijd samen te vallen met het oordeel op basis van verstand; mensen kunnen zich overwegend prettig voelen zonder helemaal tevreden te zijn, en mensen kunnen zich beroerd voelen terwijl er eigenlijk niets te klagen is.

1.2 Hoe meet je geluk?

Het oordeel van mensen over hun eigen geluk blijkt behoorlijk betrouwbaar te zijn.¹⁴ Daardoor is het mogelijk om op basis van enquêtes te meten hoe gelukkig mensen zijn. Dit kan op verschillende manieren. De meest gebruikte manier is door het stellen van de simpele vraag: “ *Alles bij elkaar genomen, hoe gelukkig of ongelukkig bent u met uw leven als geheel?* ”. Hierbij geeft de respondent een rapportcijfer op een schaal van bijvoorbeeld 0 (zeer ontevreden) tot 10 (zeer tevreden). Bij de beantwoording van deze vraag wegen mensen impliciet af wat voor hen persoonlijk belangrijk is in het leven en hoe ze hun uitkomsten in deze domeinen ervaren.

Naast het totaaloordeel over het leven is het mogelijk de affectieve (geluksgevoel) en cognitieve (tevredenheid) componenten van geluk apart te meten. Om de affectieve component van geluk apart te meten wordt gevraagd naar de mate waarin iemand de vorige dag of week bepaalde positieve emoties heeft ervaren, zoals de positieve emoties blijheid, hoop, trots en ontspanning, alsmede de ervaring van negatieve emoties zoals stress, eenzaamheid, verveling, depressie en bezorgdheid. Om de cognitieve

¹³ Veenhoven, R. (2000). The four qualities of life. *Journal of Happiness Studies*, 1(1), 1-39.

¹⁴ Schimmack, U., & Oishi, S. (2005). The influence of chronically and temporarily accessible information on life satisfaction judgments. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89(3), 395-406; Cheung, F., & Lucas, R. E. (2014). Assessing the validity of single-item life satisfaction measures: results from three large samples. *Quality of Life Research*, 23(10), 2809-2818.

component van geluk apart te meten wordt gevraagd naar voldaanheid door middel van de volgende vraag: “Hoe voel je je over wat je hebt bereikt in het leven?”

Om een geluksindex voor alle Nederlandse gemeenten in kaart te kunnen brengen is gebruik gemaakt van de verschillende nationale onderzoeken die gehouden zijn in de periode 2001-2015; het *Permanent Onderzoek Leefsituatie* (POLS) 2001-2009, de *Gezondheidsenquête* 2010-2015 en het onderzoek naar *Sociale Samenhang en Welzijn* 2013-2015. Over de periode 2001-2015 hebben meer dan 200.000 respondenten de verschillende enquêtes ingevuld. Voor het onderzoek is gekeken naar een gemiddelde over een lange tijdsperiode om voor zoveel mogelijk gemeenten een accurate inschatting van het gemiddelde geluksniveau te kunnen krijgen. In de drie gebruikte genoemde onderzoeken zijn de volgende geluksvragen gesteld:

1. Tevredenheid met het leven (cognitief)

*Kunt u op een schaal van 0 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met het leven dat u nu leidt. Een 0 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?*¹⁵

2. Geluksevaluatie (totaaloordeel)

*Kunt u op een schaal van 0 tot en met 10 aangeven in welke mate u zichzelf een gelukkig mens vindt. Een 0 staat voor erg ongelukkig en 10 voor erg gelukkig?*¹⁶

3. Hedonisch geluksgevoel (affectief)

*Hoe vaak voelde u zich gelukkig in de afgelopen vier weken? 1= Nooit; 2= Zelden; 3= Soms; 4= Vaak; 5= Meestal; 6= Voortdurend?*¹⁷

In de ***gemeentelijke geluksindex*** die in deze Atlas voor gemeenten wordt geïntroduceerd, worden de drie deelscores voor het *totaaloordeel* over geluk en de *affectieve* en *cognitieve* componenten gecombineerd tot één score. Alle

¹⁵ Ingevuld door 162339 verschillende respondenten. Deze vraag is gesteld in de POLS 2001-2008, Gezondheidsenquête 2012-2013 en Sociale Samenhang en Welzijn 2013-2015. In de periode 2001-2008 werd in plaats van een 11-puntsschaal een 5-puntsschaal voor de tevredenheidsvraag gehanteerd. De 5-puntsschaal kan omgezet worden naar de 11-puntsschaal gebaseerd de methode en experiment beschreven in Van Beuningen, J., Van der Houwen, K. en Moonen, L. (2014), *Measuring well-being: An analysis of different response scales*, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

¹⁶ Ingevuld door 162254 verschillende respondenten. Deze vraag is gesteld in de POLS 2001-2008, Gezondheidsenquête 2012-2013 en Sociale Samenhang en Welzijn 2013-2015. In de periode 2001-2008 werd in plaats van een 11-puntsschaal een 5-puntsschaal voor de geluksvraag gehanteerd. De 5-puntsschaal kan omgezet worden naar de 11-puntsschaal gebaseerd de methode en experiment beschreven in Van Beuningen, J., Van der Houwen, K. en Moonen, L. (2014), *Measuring well-being: An analysis of different response scales*, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

¹⁷ Ingevuld door 197873 respondenten. Deze vraag is gesteld in de POLS 2001-2009 en Gezondheidsenquête 2010-2015.

drie de vragen richten zich weliswaar op het *totaaloordeel* van geluk, maar de tevredenheidsvraag gaat meer in op de *cognitieve* component van geluk terwijl het hedonische geluksgevoel zich meer richt op de *affectieve* component van geluk.

Het gemiddelde geluksniveau van de inwoners in een gemeente is berekend aan de hand van een gemiddelde score van een gemeente op de drie vragen, en is uitgedrukt in het aandeel van de inwoners dat zich gelukkig voelt. Een respondent wordt voor de afzonderlijke componenten als gelukkig beschouwd wanneer hij een 7 of hoger rapporteert op de levenstevredenheidschaal¹⁸ en de geluksevaluatieschaal¹⁹ of een 4 of hoger op hedonisch geluksgevoel. In deel II van deze Atlas zijn de drie deelscores per gemeente getoond en in deel III staat de ranglijst met het op deze manier berekende aandeel van de inwoners in de gemeente dat gelukkig is.

1.3 De geografie van geluk

Volgens de op die manier geconstrueerde geluksindex is in Nederland ruim 87% van de bevolking gelukkig. Dat aandeel ligt in lijn met recent onderzoek van het CBS en is de laatste jaren constant gebleven.²⁰ Nederland staat daarmee op de ranglijst van Europese landen op de tweede plaats, net achter Denemarken, maar nog boven Zweden, Engeland en Ierland.²¹ Ook staat Nederland in het *World Happiness Report* steevast in de top-10 van de gelukkigste landen ter wereld.

In een recent onderzoek naar de kwaliteit van leven in 79 Europese steden,²² dat werd gehouden onder meer dan 40.000 respondenten,²³ en waaruit bleek dat het Deense Aalborg de gelukkigste en het Griekse Athene de ongelukkigste stad van Europa is, vielen de drie deelnemende Nederlandse steden Rotterdam (11de), Groningen (13de) en Amsterdam (15de) net buiten de top-10 van gelukkigste steden. Die drie steden behoren in Nederland echter tot de minst gelukkige gemeenten, zo laten kaart 1 en figuur 2 zien.

¹⁸ Of een 3 of hoger op de 5-puntsschaal

¹⁹ Of een 4 of hoger op de 5-puntsschaal

²⁰ 'Nederlanders zijn nog steeds heel gelukkig, zeker de Friezen, in: De Volkskrant, 20 maart 2017.

²¹ B. Raffelhüschen, R. Schlinkert, 2016: Deutsche Post Glücksatlas (Knaus Verlag, München), p. 33.

²² Europese Commissie, 2016: Quality of Life in European Cities 2015 (Flash Eurobarometer 419)

²³ En waarin de volgende vraag werd gesteld: '*Bent u over het geheel genomen zeer tevreden, tamelijk tevreden, niet zo tevreden of helemaal niet tevreden met het leven dat u leidt?*'.

In kaart 1 valt op dat steden er in zijn algemeenheid in negatieve zin uitspringen; waar in Nederland gemiddeld circa 87% van de bevolking gelukkig is, is in de steden – de 50 grootste gemeenten van Nederland die in deze Atlas zijn opgenomen – gemiddeld slechts 85% van de bevolking gelukkig.

In de gemeente Hellendoorn is ruim 94% van de inwoners gelukkig. Die gemeente is daarmee de gelukkigste gemeente van Nederland.²⁴ Van de grote gemeenten is Ede het gelukkigst; 88,8% van de inwoners van die stad is gelukkig. In Rotterdam is het aantal gelukkige mensen met 81,6% het laagst. Het aandeel ongelukkige mensen is in Rotterdam met ruim 18% ruim drie keer zo groot als in Hellendoorn (5,6%).

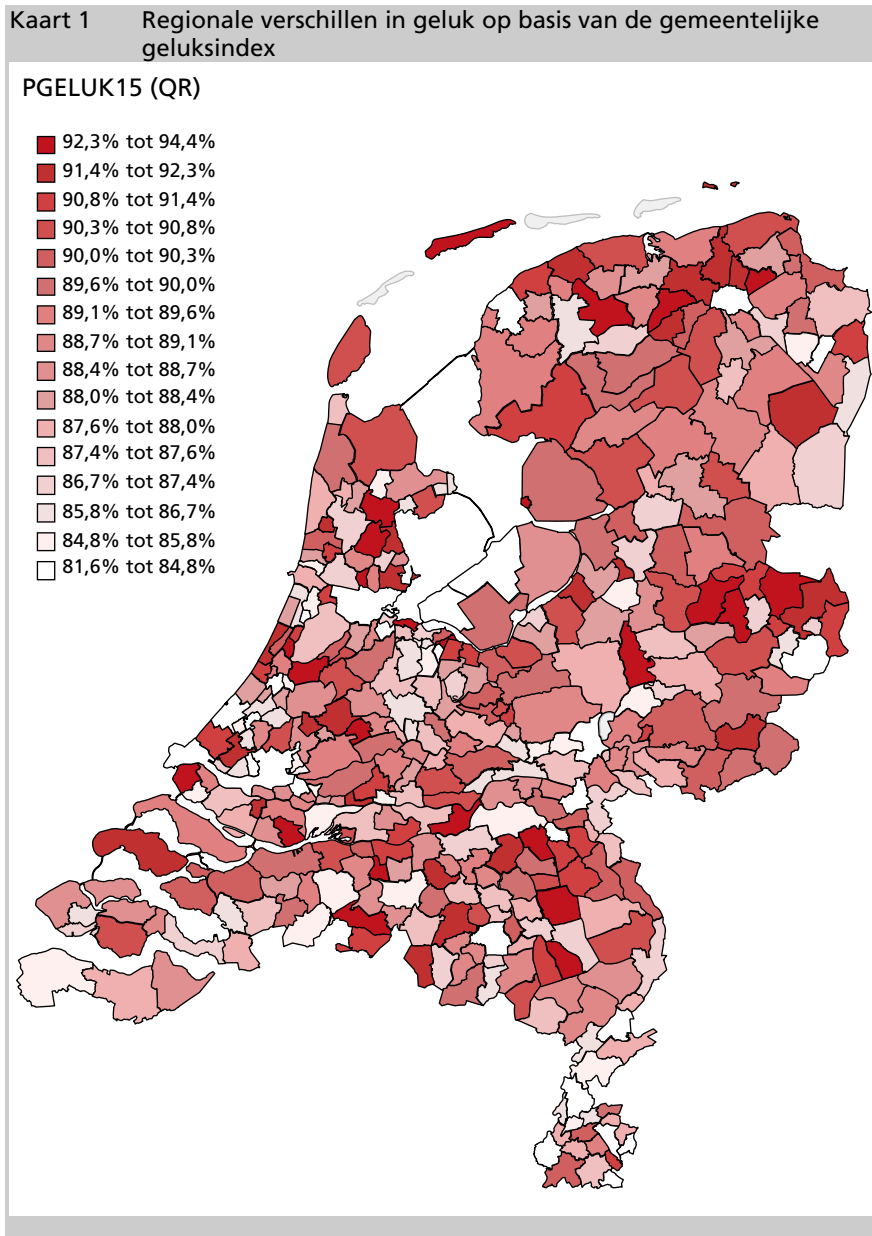
Wat verder opvalt in de kaart is dat er in Noord- en Oost-Nederland (Twente) en in Brabant meer gemeenten zijn met een hoog percentage gelukkige mensen dan in de Randstad en in Limburg. En in Midden-Limburg en ten westen van Arnhem is er sprake van een opmerkelijk geluksgat.

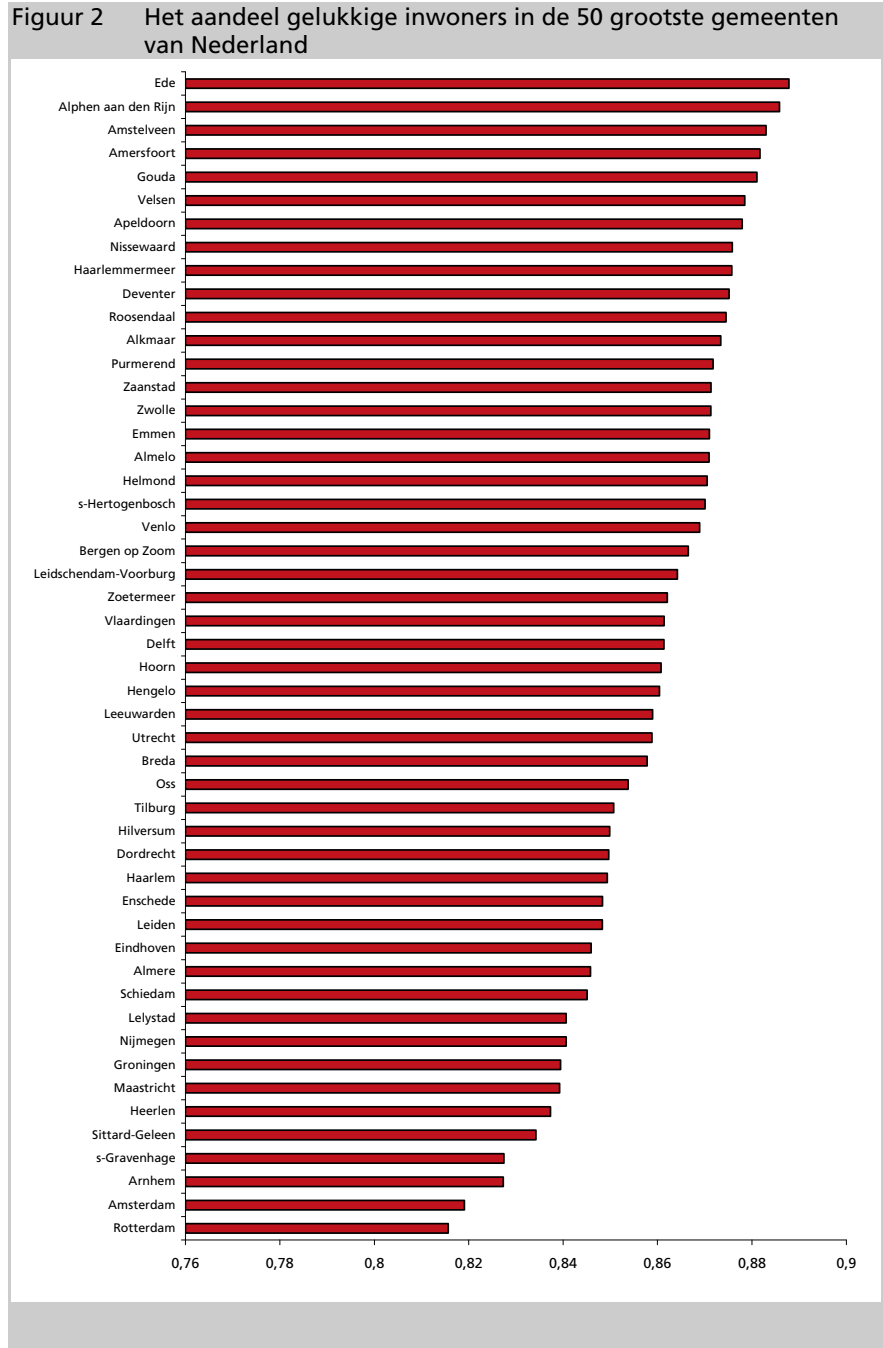
Figuur 2 toont de ranglijst van de 50 grootste gemeenten van Nederland. Daaruit blijkt zoals gezegd dat Ede van die gemeenten de gelukkigste inwoners heeft, gevolgd door Alphen aan den Rijn, Amstelveen, Amersfoort en Gouda; zonder uitzondering middelgrote steden met behalve een stedelijke kern ook relatief veel ruimere landelijke woonmilieus binnen de gemeentegrenzen. De minst gelukkige gemeenten zijn de grote steden Rotterdam, Amsterdam en Den Haag, maar ook in Arnhem en de Zuid-Limburgse steden wonen opvallend veel ongelukkige mensen.

Emmen staat 16de op de ranglijst van meest gelukkige steden (zie figuur 2). Daarop stond het eind jaren negentig, en puur gebaseerd op POLS, nog eerste van de 25 grootste gemeenten van Nederland, nét boven Amersfoort.²⁵

²⁴ Gemeenten met minder dan 50 respondenten zijn niet meegenomen in de vergelijking in kaart 1. Dat zijn Rozendaal en de Waddeneilanden. Gemeenten met tussen de 50 en 100 respondenten zijn wel in de vergelijking in kaart 1 meegenomen, maar het is de vraag of die uitkomsten voor die gemeenten voldoende betrouwbaar zijn. Het betreft hier de gemeenten Beemster, Muiden, Blaricum, Zeevang, Baarle-Nassau, Haallemmerliede en Spaarnwoude, Renswoude, Noord-Beveland en Zoeterwoude

²⁵ Gemeente Amersfoort, 2002: Amersfoort langs de meetlat. Een vergelijking van de 25 grootste gemeenten van Nederland.

1.4 Verklaringen voor geluk

De vraag is vervolgens waarom de ene persoon zich wel gelukkig voelt en de ander niet. Waarom zijn de inwoners van de ene gemeente gemiddeld gelukkiger zijn dan de inwoners van een andere gemeente? Ofwel: Wat zijn de verklaringen voor een gelukkig mens en dus een gelukkige gemeente?

Uit geluksonderzoek blijkt doorgaans dat de verschillen in geluk tussen mensen binnen een ontwikkeld land voor het grootste deel worden verklaard door persoonlijke kenmerken en keuzes. Aangeboren eigenschappen zoals persoonlijkheid bepalen ongeveer 40-50% van de variatie in geluk en circa 30-40% van de variatie in geluk kan worden toegeschreven aan bewuste levenskeuzes en aangeleerd gedrag.²⁶ Voor andere factoren, zoals de burgerlijke staat, het inkomen en de plek waar iemand woont, blijft dan nog maar 10%-20% van de verklaring van de verschillen over.

De verklaringen voor de verschillen in geluk spelen zich af op drie niveaus:

1. Het individu
2. De woning
3. De woonomgeving

Daarbij is het eerste niveau voor wat betreft verklaringskracht het belangrijkste, maar de andere niveaus bieden mogelijk meer aanknopingspunten voor beleid. Hieronder worden de drie niveaus en de bijbehorende factoren uitgebreid besproken. Daarbij wordt steeds verwezen naar de beschrijvende statistieken in de figuren 5 en 6. In paragraaf 5 wordt vervolgens besproken of en op welke wijze gemeenten kunnen sturen op het geluk van hun inwoners.

1.4.1 Het individu

²⁶ Deze schattingen zijn gebaseerd op Lyubomirsky, S., Sheldon, K. M., & Schkade, D. (2005). Pursuing happiness: the architecture of sustainable change. *Review of general psychology*, 9(2), 111-131 en Veenhoven, R. (2000)

Persoonlijkheid en sociale contacten

De aangeboren aanleg van een individu – en in het verlengde daarvan de persoonlijke keuzes die hij maakt en de leefstijl die hij erop nahoudt – worden over het algemeen gezien als de belangrijkste verklaring voor diens geluksbeleving.²⁷ En dan gaat het niet om geslacht, want mannen en vrouwen zijn in Nederland gemiddeld precies even gelukkig; 87,4% van alle mannen en vrouwen volgens de geluksindex. Persoonlijke eigenschappen die wel samen gaan met geluk zijn extraversie en optimisme, terwijl materialisme en neuroticisme juist samengaan met minder geluk.²⁸ Een goed sociaal netwerk is één van de belangrijkste verklaringen voor geluk. Persoonlijke eigenschappen die sociaal contact vergemakkelijken gaan dan ook vaak samen met meer geluk.²⁹

Leefstijl en gezondheid

Persoonlijke keuzes zijn van invloed op de individuele geluksbeleving, maar niet altijd op de manier zoals misschien verwacht zou worden. Uit de CBS-cijfers in figuur 6 blijkt dat mensen die roken, matig drinken en matig overgewicht hebben gemiddeld het gelukkigst zijn. Conform de verwachting zijn gezonde mensen, die regelmatig sporten en ‘niet belemmerd zijn’ wel meer dan gemiddeld gelukkig. Dat levert meteen ook een eerste verklaring voor de hoge score van Ede; de inwoners van Ede zijn – afgemeten aan het huisartsenbezoek en medicijngebruik, zie deel II en III van deze Atlas – relatief gezond.

Leeftijd en levensfase

Uit de beschrijvende statistieken op basis van de geluksindex van Ehero in figuur 5 blijkt dat ook leeftijd er toe doet bij de geluksbeleving. Mensen tot 35 jaar zijn over het algemeen het gelukkigst. Daarna worden mensen gemiddeld minder gelukkig, om na hun 65ste weer net zo gelukkig te worden als voor de 35. Uit deel II en III van deze Atlas blijkt dat er in Ede relatief weinig mensen van tussen 35 en 65 jaar wonen.

²⁷ Bartels, M. (2015). Genetics of wellbeing and its components satisfaction with life, happiness, and quality of life: A review and meta-analysis of heritability studies. *Behavior Genetics*, 45(2), 137-156.

²⁸ Diener, E. & Lucas, R. (1999). Personality and subjective well-being. In: Kahneman, D., Diener, E. & Schwarz, N. (eds.) *Well-being: Foundations of Hedonomic Psychology*. New York: Russel Sage Foundation; Hudders, L. & Pandelaere, M. (2011). The silver lining of materialism: the impact of luxury consumption on subjective well-being. *Journal of Happiness Studies*, 13(3): 411-437.

²⁹ Diener, E., Oishi, S. & Lucas, R. (2003). Personality, culture and subjective well-being: emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54(1): 403-425.

Dat mensen tot 35 het gelukkigst zijn komt waarschijnlijk omdat in die fase van het leven veel nieuwe dingen gebeuren die steeds voor een beetje extra geluk zorgen zoals de eerste baan, zich voor het eerst een auto kunnen permitteren, een geschikte partner vinden, en daarmee trouwen. Dat zijn allemaal gebeurtenissen die het geluksgevoel kunnen vergroten. Maar vaak is die geluksimpuls tijdelijk.

De terugval in geluk na de 35 jaar komt waarschijnlijk omdat mensen wennen aan de verworvenheden in hun leven. Wordt bijvoorbeeld een gekochte auto in het begin nog gezien als erg speciaal, na verloop van tijd wordt dit de norm en ontstaat het verlangen naar een luxere nieuwe auto. Mensen worden na verloop van tijd steeds minder tevreden en ervaren minder positieve gevoelens bij een nieuwe ervaring. Zo'n 'adaptatie-effect' treedt ook op bij grotere levenskeuzes zoals trouwen. Wanneer mensen trouwen is er over het algemeen sprake van een tijdelijke toename van het geluk, maar na een jaar of drie is het geluk weer terug op het oorspronkelijke niveau.³⁰ Gecombineerd met de verbroken relaties die vanaf die leeftijd vaak voorkomen verklaart dat waarom mensen na 35 jaar gemiddeld minder gelukkig zijn.

Na 65 komt er voor veel mensen een einde aan de sleur en is er tijd voor een nieuw leven met reizen, hobby's en genieten van de kleinkinderen. Het geluksgevoel neemt in deze fase van het leven gemiddeld dan ook weer toe. Maar niet bij iedereen, want mensen die inmiddels gescheiden zijn, of weduwe of weduwnaar zijn geworden, zien hun geluksgevoel gemiddeld juist flink afnemen, tot onder het niveau van mensen die nooit getouwd zijn geweest (zie figuur 5).

Inkomen en opleiding

Uit figuur 5 blijkt ook dat mensen met de laagste inkomens en de laagste opleiding ongelukkiger zijn dan gemiddeld. Maar als die onderste regionen eenmaal zijn verlaten, neemt het geluksgevoel niet zoveel meer toe met een hoger inkomen of een hogere opleiding. Dat verschijnsel staat bekend als de ***Easterlin Paradox***, mensen worden nauwelijks gelukkiger naarmate zij meer inkomen hebben, zolang zij in al hun basisbehoeften kunnen

³⁰ Lucas, R. E. (2007). Adaptation and the set-point model of subjective well-being does happiness change after major life events?. *Current Directions in Psychological Science*, 16(2), 75-79.

voorzien.³¹ Het aanschaffen van luxe producten heeft dan weinig effect meer op geluk; na een korte periode van groter geluk vallen mensen grotendeels terug naar hun initiële geluksniveau; het reeds genoemde adaptie-effect.³²

Werk en vrije tijd

Mensen die betaald werk verrichten zijn over het algemeen gelukkiger dan mensen die wel willen maar niet kunnen werken omdat ze werkloos of arbeidsongeschikt zijn. Mensen die niet werken omdat ze bewust kiezen voor een andere dagbesteding – zoals studenten, vrijwilligers en huisvrouwen en –mannen – zijn echter niet minder gelukkig dan mensen die betaald werk verrichten. Bovendien lijkt er een grens te zitten aan de mate waarin het hebben van een betaalde baan het geluksgevoel bevordert; mensen die 4 dagen werken zijn gemiddeld iets gelukkiger dan mensen die voltijds werken (zie figuur 6). Dat lijkt erop te wijzen dat vrije tijd van belang is voor het geluksgevoel. Ook de Duitse ‘geluksatlas’ laat dat zien; moeders die niet of in deeltijd werken zijn gelukkiger dan moeders die voltijds werken, mits de man wel voltijds werkt.³³

Andere studies lieten zoals gezegd zien dat sociale netwerken van groot belang zijn voor het geluksgevoel, en figuur 6 laat zien dat frequent contact met familie en vrienden samen gaat met meer geluksbeleving; mensen die dagelijks of wekelijks contact hebben met familie of vrienden zijn het meest gelukkig. Mensen die minder dan eens per maand of ‘zelden of nooit’ contact hebben met familie en vrienden zijn gemiddeld genomen veel minder gelukkig. Een betaalde baan of andere vaste dagbesteding is dus van belang voor het individuele geluk, maar die moet wel voldoende tijd over laten voor het onderhouden van de minstens zo belangrijke sociale contacten binnen en buiten het gezin en de familie.

Herkomst en religie

Opvallend is dat ook herkomst en religie er toe doen bij het verklaren van verschillen in geluksbeleving. Mensen met een migratieachtergrond zijn over het algemeen minder gelukkig dan autochtone Nederlanders, vooral als ze

³¹ Easterlin, R. (1974). Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In P.A. David and M.W. Reder (eds.) *Nations and Households in Economic Growth*. New York: Academic Press, pp. 89-125.

³² Brickman, P., Coates, D., & Janoff-Bulman, R. (1978). Lottery winners and accident victims: Is happiness relative?. *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(8), 917-927.

³³ B. Raffelhüschen, R. Schlinkert, 2016: *Deutsche Post Glücksatlas 2016* (Knaus Verlag, München), p.79.

uit niet-westerse landen komen. En dan met name uit moslimlanden; want mensen die de Islam als hun religie opgeven zijn gemiddeld opvallend veel ongelukkiger dan Christenen of mensen die aangeven niet te geloven. Dat is mogelijk ook een van de verklaringen van de hoge geluksscore in Ede, waar relatief weinig mensen met een migratieachtergrond, veel autochtone christenen en weinig moslims wonen, zo blijkt uit deel II en deel III van deze Atlas.

Het ligt voor de hand dat de relatief lage geluksscore van mensen met een migratieachtergrond het gevolg is van een zogenoemd selectie-effect. Migranten zullen over het algemeen in het land van herkomst relatief ongelukkig zijn geweest, waardoor ze naar Nederland zijn gekomen om hier letterlijk hun geluk te beproeven. In de praktijk is dat vaak niet (volledig) gelukt, waardoor het gemiddelde geluksniveau van die migranten nog lang niet op het landelijke gemiddelde is gekomen. Een dergelijk selectie-effect is ook een van de verklaringen voor het feit dat inwoners van steden gemiddeld minder gelukkig zijn dan inwoners van niet-stedelijke gemeenten (zie paragraaf 4.3).

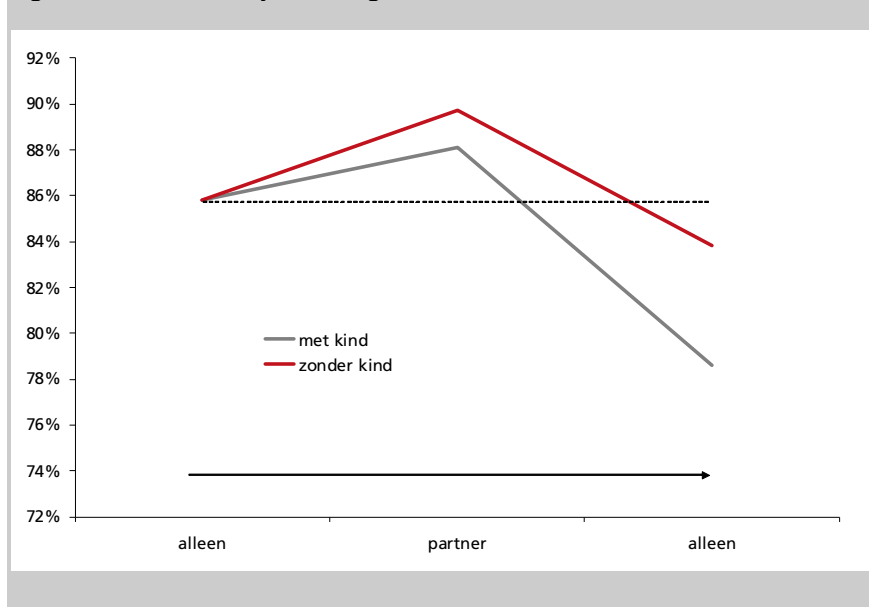
1.4.2 De woning

Behalve de kenmerken van het individu doen ook de kenmerken van zijn woning ertoe. De woning zelf is daarbij van belang maar vooral ook wie er in die woning leven. Mensen die een eigen woning bezitten zijn over het algemeen gelukkiger dan mensen die een woning huren. Bovendien doet de kwaliteit van de woning ertoe; hoe beter/groter de woning (onder de aanname dat duurdere woningen beter/groter zijn), hoe gelukkiger zijn bewoners zijn (zie figuur 6).

De meeste mensen zijn gelukkiger als ze niet alleen in die woning wonen, maar samen met een partner. Als daar ook een kind bij komt zorgt dat gemiddeld genomen echter niet voor extra geluk, en als de partner er vervolgens niet meer is daalt het geluksgevoel fors, tot onder het initiële niveau; alleenstaande ouders voelen zich gemiddeld minder gelukkig dan alleenstaanden. Deel II en III van deze Atlas laten zien dat er in Ede relatief veel gezinnen met kinderen wonen en juist relatief weinig eenoudergezinnen, en bovendien is Ede in Nederland de stad met de meeste koopwoningen.

Het streven naar meer geluk kan paradoxaal genoeg uiteindelijk dus leiden tot minder geluk. Iemand die een partner zoekt en vindt wordt gelukkiger. Maar als de relatie strandt of de partner komt te overlijden, dan is het geluksniveau over het algemeen lager dan bij mensen die nooit een partner hebben gehad. Zeker als daar kinderen bijkomen; het geluksniveau van een alleenstaande ouder ligt nóg veel lager dan het initiële niveau (zie figuur 3). Een vergelijkbaar patroon is te zien in de professionele levenscyclus; de stap naar betaald werk leidt tot meer geluk, maar dat werk vervolgens verliezen en werkloos raken maakt ongelukkiger dan het initiële geluksniveau.

Figuur 3 De levenscyclus van geluk

Het is overigens opmerkelijk dat gezinnen met kinderen in Nederland gemiddeld genomen niet gelukkiger zijn dan kinderloze stellen. De eerder aangehaalde Duitse geluksatlas laat namelijk zien dat daar mensen met kinderen significant gelukkiger zijn dan mensen zonder kinderen, met name vrouwen, en met name met jonge kinderen.³⁴ Dat zou te maken kunnen

³⁴ B. Raffelhüschen, R. Schlinkert, 2016: Deutsche Post Glücksatlas 2016 (Knaus Verlag, München), p.75.

hebben met de riante regelingen voor ouderschapsverlof en (vrijwel gratis) kinderopvang die daar gelden.

1.4.3 De woonomgeving

Op basis van het bovenstaande ontstaat een duidelijk profiel van de gelukkigste en de ongelukkigste mens van Nederland. Het meest gelukkig zijn hoogopgeleide, rijke, Christelijke, getrouwde 65-plussers zonder thuiswonende kinderen en zonder migratieachtergrond. Het meest ongelukkig zijn laagopgeleide, gescheiden, 35-64-jarige arbeidsongeschikten met thuiswonende kinderen en een migratieachtergrond en oorspronkelijk afkomstig uit een Islamitisch land. Omdat samenstelling van de bevolking tussen gemeenten sterk verschilt (zie deel II en III van deze Atlas) biedt dat persoonlijke profiel ook de belangrijkste verklaring voor de verschillen tussen gemeenten. Maakt het dan nog uit waar die mensen wonen, wat de stad te bieden heeft? Ofwel: doet de woonomgeving er nog toe?

Uit ander onderzoek blijkt dat plaatsen die goed openbaar vervoer, veel voorzieningen en betaalbare huisvesting bieden over het algemeen gelukkiger inwoners hebben. Dat een woonomgeving met veel voorzieningen mensen gelukkiger maakt komt niet alleen omdat ze van die voorzieningen genieten maar ook omdat die een ontmoetingsplek vormen en zo de voor het geluksgevoel zo belangrijke sociale contacten stimuleren. Daarnaast hebben een schone en veilige leefomgeving³⁵ en de aanwezigheid van ontmoetingsplekken een positief effect op de sociale cohesie en daarmee de geluksbeleving.³⁶ Files en drukte zorgen over het algemeen voor minder geluk door het verlies van vrije tijd en de stress die het woon-werkverkeer met zich meebrengt.

Dat verklaart deels ook waarom Ede de meest gelukkige stad van Nederland is. Ede biedt een aantal voordelen van een stad – op de woonaantrekkelijkheidsindex is Ede de laatste jaren gestegen naar de 20ste plek van de 50 grootste gemeenten van Nederland, zonder veel last te hebben van de nadelen die steden over het algemeen hebben; in Ede is het bijvoorbeeld nog relatief veilig, zo blijkt uit zie deel II en III van deze Atlas.

³⁵ MacKerron, G., & Mourato, S. (2009). Life satisfaction and air quality in London. *Ecological Economics*, 68(5), 1441-1453.

³⁶ Leyden, K. M., Goldberg, A., & Michelbach, P. (2011). Understanding the pursuit of happiness in ten major cities. *Urban Affairs Review*, 47(6), 861-888.

Aantrekkelijke steden bieden relatief veel werk en voorzieningen. De trek naar de stad zou daardoor gemiddeld moeten zorgen voor gelukkiger mensen.³⁷ Maar kaart 1 en figuur 6 laten juist zien dat mensen in steden gemiddeld minder gelukkig zijn. En ook inwoners van grote steden in West-Europa en Noord-Amerika rapporteren over het algemeen lagere scores op geluksvragen dan inwoners van kleinere steden en plattelandsbewoners, ondanks de grotere rijkdom in steden.³⁸

Dat is de *stedelijke geluksparadox*,³⁹ steden bieden veel agglomeratievoordelen voor productie en werkgelegenheid,⁴⁰ en voor de consument valt er meer te kiezen,⁴¹ maar steden zijn ook duur om in te wonen en tegenover de agglomeratievoordelen staan agglomeratienadelen. De inwoners van steden krijgen te maken met hogere misdaadcijfers⁴², meer files,⁴³ meer vervuiling,⁴⁴ meer kans op sociaal isolement en eenzaamheid,⁴⁵ en worden eerder blootgesteld aan infectieziekten.⁴⁶ Figuur 4 laat zien dat dat ook voor Nederlandse steden geldt.

Daarnaast kunnen de lagere geluksniveaus van de inwoners van steden worden verklaard door de aantrekkingskracht van steden op relatief ongelukkige mensen, zoals alleenstaanden, werklozen en migranten. De stad trekt minder gelukkige mensen aan die denken er gelukkiger te kunnen

³⁷ Zie bijvoorbeeld: Glaeser EL (2011) *Triumph of the city: how our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier, and happier*. New York: Penguin Press; G.A. Marlet, 2009: *De aantrekkelijke stad. Moderne locatietheorieën en de aantrekkingskracht van Nederlandse steden* (VOC Uitgevers, Nijmegen).

³⁸ Zie onder andere: Glaeser EL, Gottlieb JD and Ziv, O (2016). *Unhappy cities*. *Journal of Labor Economics* 34(S2): S129-S182; Berry BJ and Okulicz-Kozaryn A (2011) *An urban-rural happiness gradient*. *Urban Geography* 32(6): 871-883; Lenzi C and Perucca G (2016) *Are urbanized areas source of life satisfaction? Evidence from EU regions*. *Papers in Regional Science* 00: 1-18; Gerdtham U and Johannesson M (2001) *The relationship between happiness, health, and socio-economic factors: results based on Swedish microdata*. *Journal of Socio-Economics* 30: 553-557; Piper, A. T. (2015). *Europe's capital cities and the happiness penalty: an investigation using the European Social Survey*. *Social Indicators Research*, 123(1), 103-126.

³⁹ Hoogerbrugge MM and Burger MJ (2017) *The urban happiness paradox: evidence from migration patterns in Great Britain*. Werkdocument, Erasmus University Rotterdam.

⁴⁰ Rosenthal, S. S., & Strange, W. C. (2004). Evidence on the nature and sources of agglomeration economies. *Handbook of Regional and Urban Economics*, 4, 2119-2171.

⁴¹ Glaeser, E.L., Kolko, J., Saiz, A., 2001: *Consumer City*, in: *Journal of Economic Geography*, p.32.

⁴² Glaeser EL and Sacerdote B (1999) *Why is there more crime in cities?*. *Journal of Political Economy* 107(6): S225-S258.

⁴³ Broersma L and Van Dijk J (2008) *The effect of congestion and agglomeration on multifactor productivity growth in Dutch regions*. *Journal of Economic Geography* 8(2): 181-209.

⁴⁴ Burgalassi D and Luzzati T (2015) *Urban spatial structure and environmental emissions: A survey of the literature and some empirical evidence for Italian NUTS 3 regions*. *Cities* 49, 134-148.

⁴⁵ Scharf T and De Jong Gierveld J (2008). *Loneliness in urban neighbourhoods: an Anglo-Dutch comparison*. *European Journal of Ageing* 5(2): 103-115.

⁴⁶ Alirol E, Getaz L, Stoll B, Chappuis F and Loutan L (2011) *Urbanisation and infectious diseases in a globalised world*, *The Lancet Infectious Diseases* 11(2): 131-141.

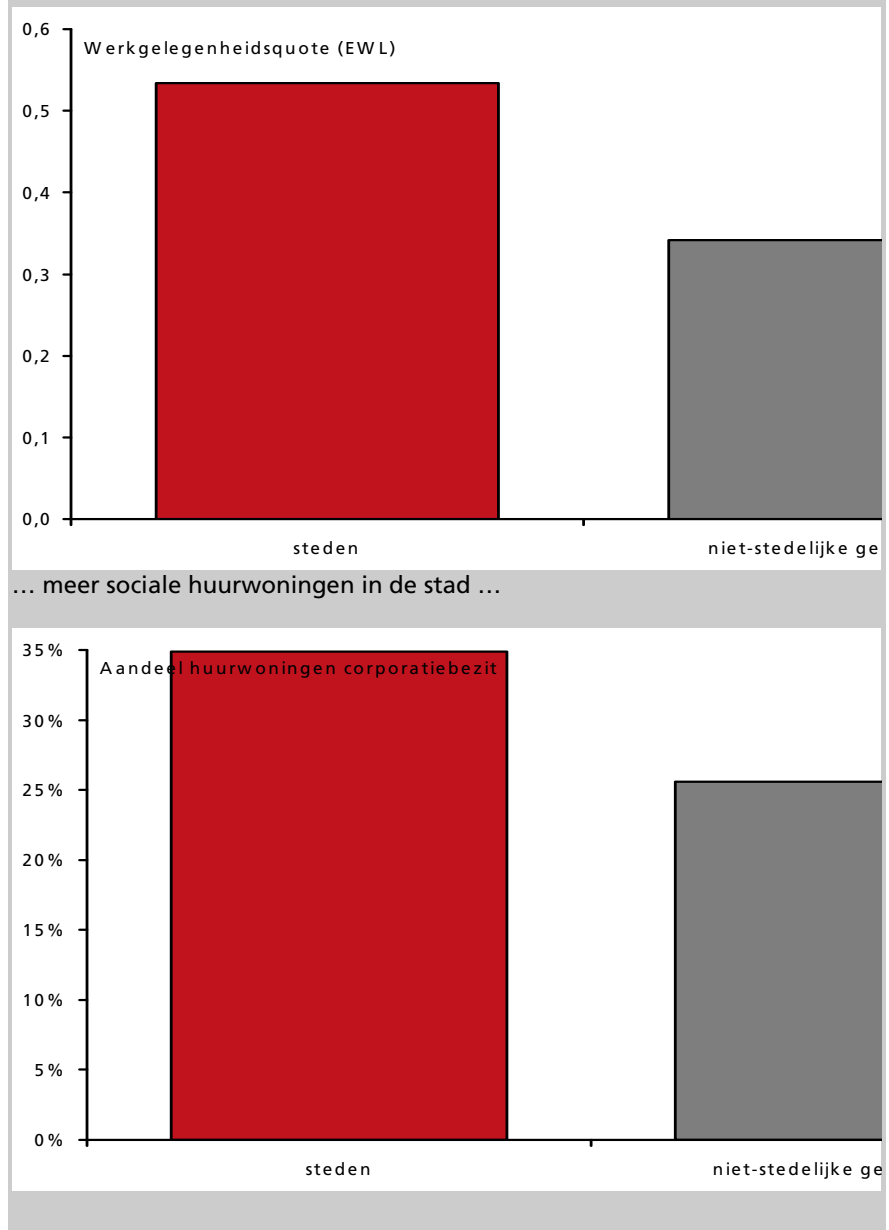
worden. In de stad is immers meer kans op het vinden van werk en een geschikte partner. Werklozen en alleenstaanden zullen eerder wegtrekken uit het dorp om in de stad meer kans te maken op een baan en een partner. Het geluk van een groter huis in een groene omgeving wordt daarvoor ingeruild. Onderzoek naar verhuisgedrag in Groot-Brittannië laat zien dat personen die van het platteland naar de stad verhuizen al relatief lage geluksniveaus hebben voorafgaand aan de verhuizing. Maar ondanks dat die mensen verwachten in de stad geluk en een betere kwaliteit van leven te vinden, is de gelukstoename voor de meeste verhuizers slechts beperkt (zie kadertekst).⁴⁷

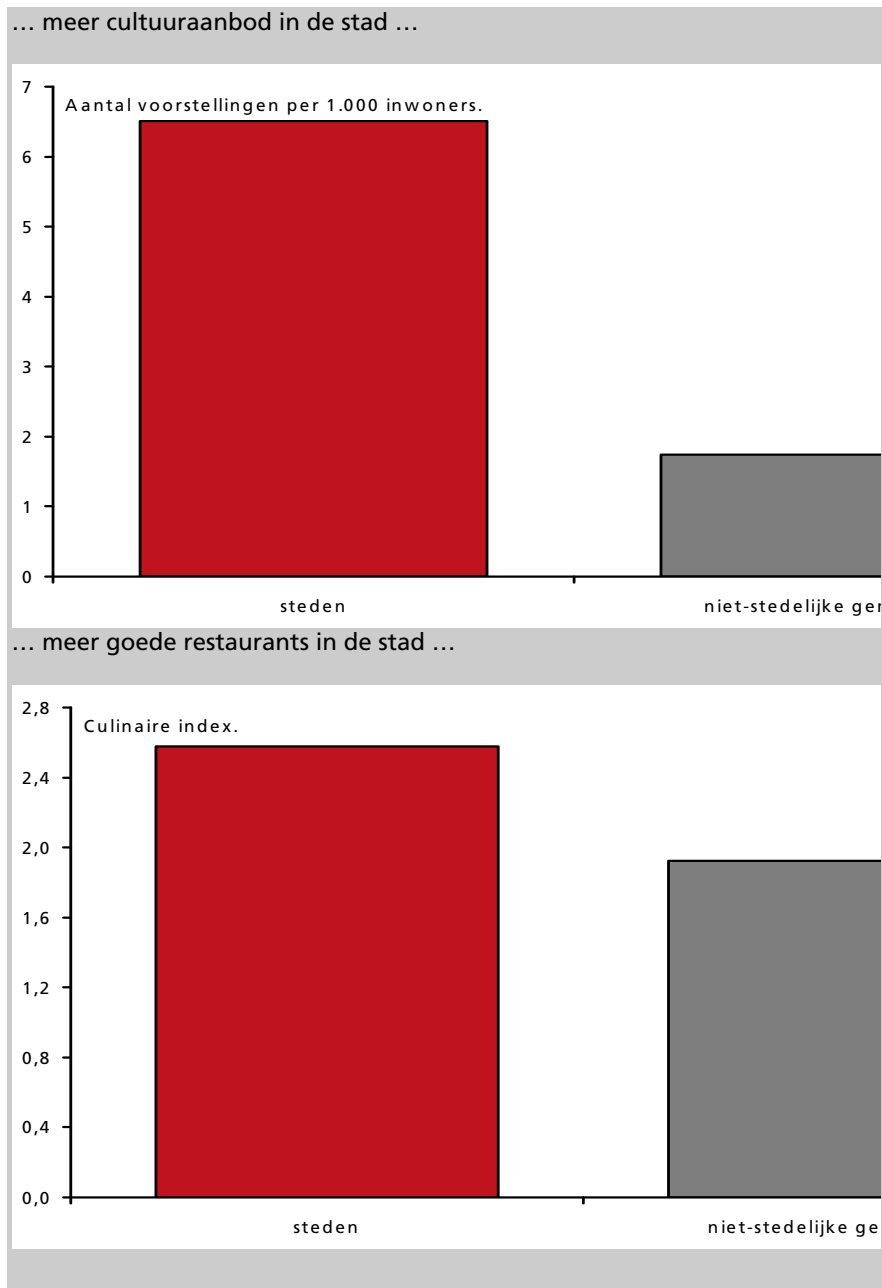
Kader 1 Maakt een verhuizing naar de stad mensen ongelukkig?

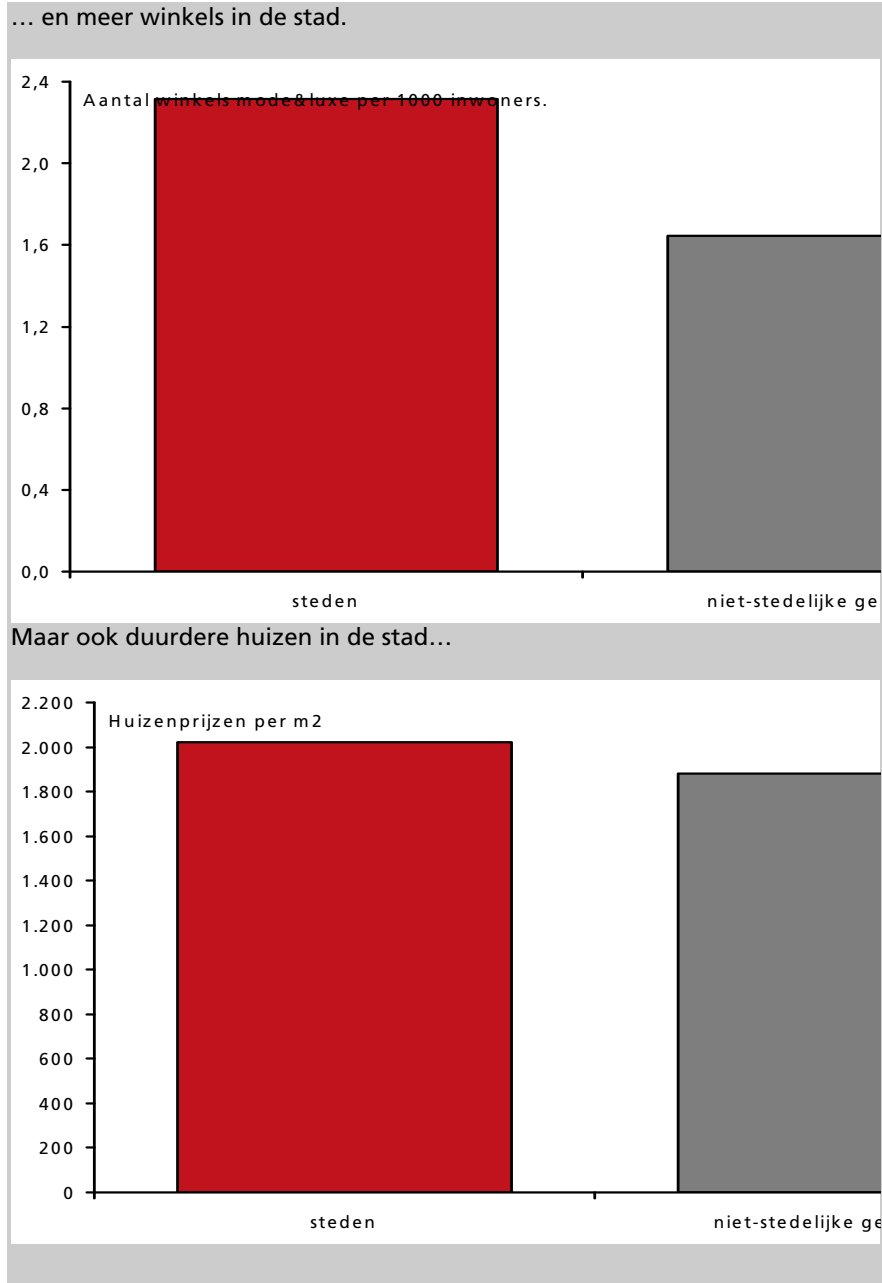
Plattelandsbewoners zijn doorgaans gelukkiger dan stedelingen. Dit is niet alleen in Nederland het geval maar ook in andere westerse landen, zoals de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk. Maar maakt verhuizen van het platteland naar de stad dan ook ongelukkig? In een onderzoek van Marloes Hoogerbrugge en Martijn Burger naar verhuisbewegingen en geluk in het Verenigd Koninkrijk wordt geconcludeerd dat dit gemiddeld genomen niet het geval is er is geen significant verschil in geluksniveau voor en na de verhuizing. Ook is er geen geluksdaling voor personen die van het platteland naar de stad verhuizen. Wel vallen de lagere geluksniveaus van platteland-naar-stad-verhuizers ten opzichte van stad-naar-platteland-verhuizers op. Deze verschillen komen voor een groot deel voort uit de samenstelling van de groepen. Onder de platteland-naar-stad-verhuizers zijn relatief veel gehuwden, gezinnen met kinderen en hogere inkomens, terwijl zich onder de stad-naar-platteland-verhuizers relatief veel alleenstaanden, werklozen en lagere inkomens bevinden. Ondanks het feit dat verhuizen gemiddeld genomen niet gelukkiger maakt, komt uit hetzelfde onderzoek ook naar voren dat dit voor sommige groepen wel het geval is. Zo voelen alleenstaanden en jongeren zich doorgaans beter in de stad dan op het platteland. Voor gepensioneerden en ouderen brengt het platteland daarentegen meer geluk.

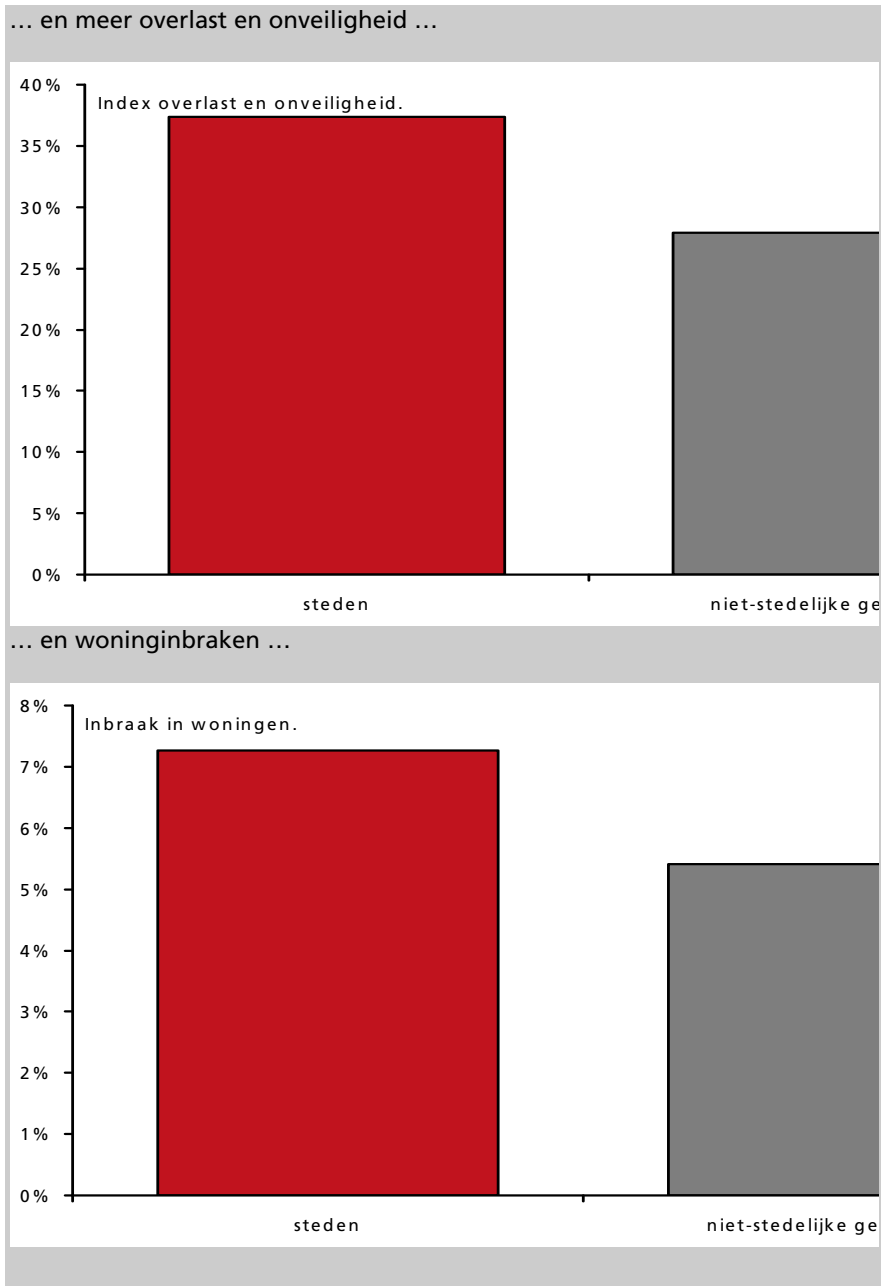
⁴⁷ Le, P. (2015) Urban versus rural subjective well-being across 28 European countries. Erasmus University Rotterdam.

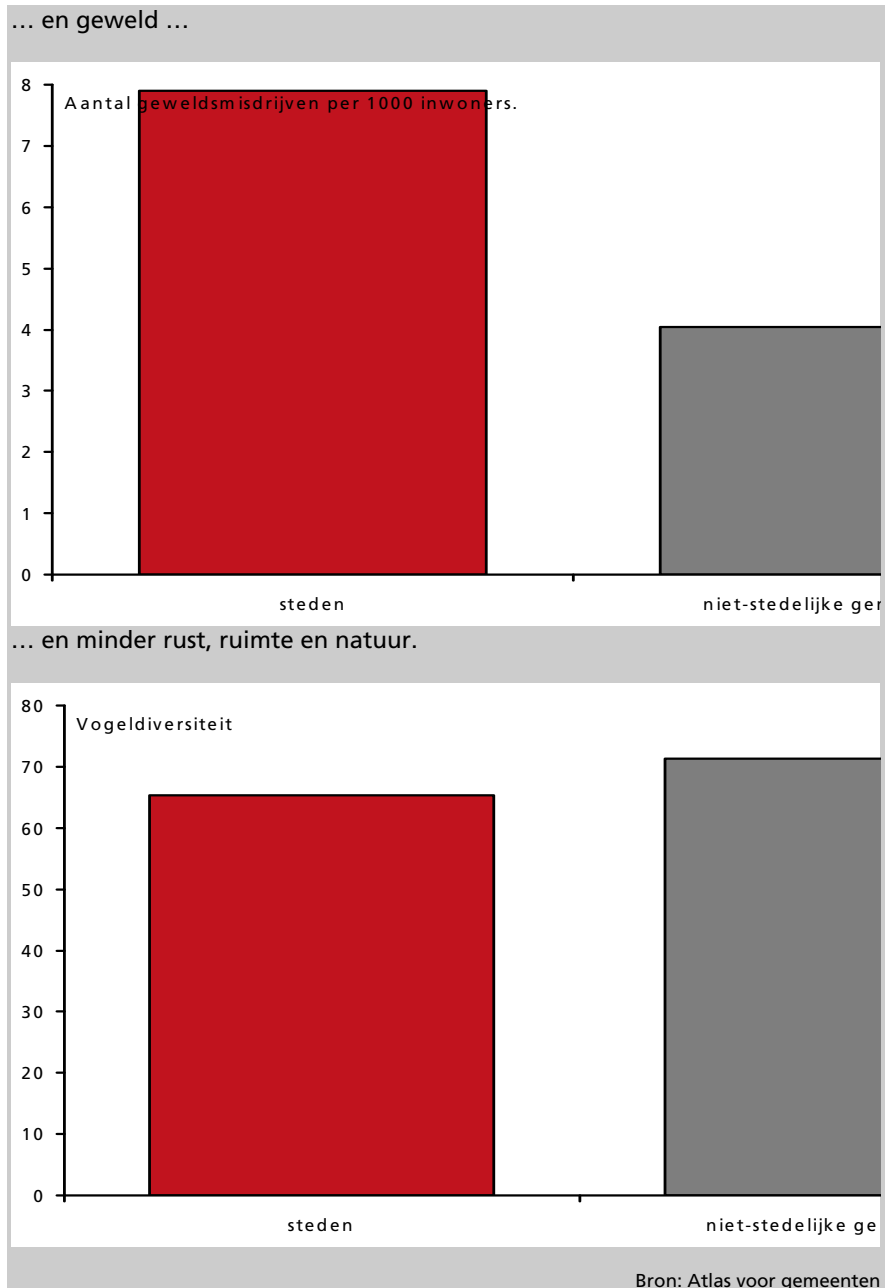
Figuur 4 Meer werk in de stad... **NB. DIT WORDT 1 GRAFIEK**

Figuur 5 Geluksscores naar kenmerken van het individu en het huishouden
NB. DIT WORDT EEN GRAFIEK

Leeftijd		Burgerlijke staat	
Tot 35 jaar	89,2%	Getrouwd	89,1%
36 tm 50 jaar	85,4%	Gescheiden	83,7%
51 tm 65 jaar	86,0%	Weduwe/weduwenaar	83,9%
66 jaar en ouder	89,3%	Nooit getrouwd geweest	85,8%
Inkomen		Opleiding	
Eerste quintiel	83,0%	Laagst (alleen basis)	84,5%
Tweede quintiel	85,0%	Laag (vmbo)	87,1%
Derde quintiel	87,7%	Midden (mbo/havo/vwo)	87,9%
Vierde quintiel	88,3%	Hoog (hbo/wo)	88,9%
Vijfde quintiel	88,9%		
Werk		Andere dagbesteding	
Betaald werk	89,8%	Student	90,4%
Werkloos	75,4%	Huisman/huisvrouw	84,7%
Arbeidsongeschikt	62,8%	Vrijwilliger	87,0%
Gepensioneerd	85,5%	Anders	79,9%
Herkomst		Religie	
Autochtoon	87,9%	Rooms-katholiek	88,5%
Westers allochtoon	85,4%	Protestants	88,5%
Niet-westers allochtoon	82,7%	Islam	81,9%
		Anders	85,8%
		Geen	86,7%
Huishouden		Gezin	
Eenpersoons	84,2%	Alleenstaand	83,7%
Tweepersoons	87,9%	Stel	89,7%
3-5-persoons	88,1%	Eenoudergezin	78,6%
Meer dan 5-persoons	87,5%	Tweeoudergezin	88,1%

Bron: Ehero

Figuur 6 Geluksscores naar kenmerken van het individu, de woning en de woonomgeving
NB. DIT WORDT EEN GRAFIEK

Arbeidsduur		Stedelijkheid	
minder dan 12 uur	88,0%	Zeer sterk stedelijk	84,0%
12 tot 20 uur	90,2%	Sterk stedelijk	85,7%
20 tot 35 uur	91,9%	Matig stedelijk	89,7%
voltijd	91,8%	Weinig stedelijk	89,5%
		Niet stedelijk	90,7%
Gezondheid		Leefstijl (1)	
Minder dan goede gezondheid	74,6%	Roken	89,1%
Goede gezondheid	92,8%	Niet roken	82,4%
Niet belemmerd	91,9%	Dagelijks sporten	89,4%
Licht belemmerd	84,2%	Wekelijks sporten	91,2%
Sterk belemmerd	65,3%	Niet wekelijks sporten	83,4%
Leefstijl (2)		Leefstijl (3)	
Niet drinken	81,3%	Ondergewicht	80,3%
Matig drinken	90,2%	Normaal gewicht	88,6%
Zwaar drinken	88,5%	Matig overgewicht	89,0%
		Ernstig overgewicht	82,3%
Contact met familie		Contact met vrienden	
Dagelijks	88,9%	Dagelijks	90,0%
Wekelijks	88,7%	Wekelijks	88,9%
Maandelijks	85,8%	Maandelijks	86,8%
Minder dan maandelijks	78,9%	Minder dan maandelijks	78,3%
Zelden of nooit	63,4%	Zelden of nooit	66,5%
Woningbezit		Soort woning	
Eigen woning	91,0%	Tot 200.000 euro	89,2%
Huurwoning zonder huurtoeslag	84,7%	200.000-300.000 euro	91,7%
Huurwoning met huurtoeslag	74,4%	300.000 euro of meer	92,7%

Bron: CBS⁴⁸

⁴⁸ In deze tabel is een iets andere definitie gebruikt dan de geluksindex die in deze Atlas wordt gepresenteerd. In deze tabel is de CBS-definitief van geluk gebruikt; het aantal mensen dat een score 7-10 geeft (op een schaal van 1-10) als antwoord op de vraag: 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u zichzelf een gelukkig mens vindt. Een 1 staat voor volledig ongelukkig en 10 voor volledig gelukkig?'

1.5 Sturen op geluk

De *geluksparadox van de stad* is dat die stad de laatste jaren weer enorm in trek is en groeit, terwijl de bewoners van die stad relatief ongelukkig zijn. De Amerikaanse econoom Edward Glaeser trekt daaruit de conclusie dat mensen zich in hun verhuisgedrag maar zeer beperkt laten leiden door een wens om hun geluk te maximaleren, en eerder uit zijn op het maximaliseren van hun inkomen en zoveel mogelijk keuzemogelijkheden. Geluk is volgens hem slechts een onderdeel van de totale persoonlijke ‘nutsfunctie’.⁴⁹ Daarom gaan er nog steeds vrijwillig veel mensen wonen op plekken waar mensen gemiddeld ongelukkiger zijn; andere onderdelen van de nutsfunctie zijn daar kennelijk wel meer te vinden.

De gelukkigste steden van Nederland zijn de middelgrote steden met een minder uitgesproken stedelijk karakter, zo bleek uit paragraaf 3. Betekent dat ook dat steden hun stedelijkheid zoveel mogelijk moeten afschudden? Zeker niet. De stad is namelijk niet alleen in trek bij jonge, hoogopgeleide, creatieve mensen die er genieten van de carrièrekansen en de vele voorzieningen die de stad biedt. De stad is van oudsher ook een plek waar de minst bedeelden naar toe gaan, op zoek het werk en de sociale voorzieningen die in de stad meer dan elders aanwezig zijn. De stad is dus niet alleen een reservaat van hoger opgeleiden, maar in de stad zullen ook altijd mensen komen en blijven wonen die economische minder kansrijk zijn en een lager dan gemiddeld geluksniveau hebben. Het zou een ambitie van steden kunnen zijn om het geluksniveau van die mensen naar een hoger plan te tillen.

Een dergelijke ambitie voor gemeenten sluit aan bij recente discussies over een breed welvaartsbegrip en het zogenoemde Bruto Nationaal Geluk (BNG) als tegenhanger van het Bruto Nationaal Product (BNP). De wens om in het kader van beleidsdoelen en beleidsevaluatie af te stappen van de enge financieel-economische definitie van welvaart leeft al langer, maar recent (sinds de laatste economische crisis) heeft die een voorlopig hoogtepunt bereikt met een stroom aan publicaties over het Bruto Nationaal Geluk, met stevast de verwijzing naar het landje Buthan waar een dergelijke indicator daadwerkelijk als sturingsinstrument wordt gebruikt,⁵⁰ en de

⁴⁹ E. Glaeser, J. Gottlieb, O. Ziv, 2016: Unhappy Cities, in: Journal of Labor Economics, 34, pp.129-182

⁵⁰ M. Desmet, 2013: Bruto Nationaal Geluk. Buthan inspireert de wereld (Uitgeverij Lannoo, Tielt).

introductie van een heuse indicator voor de ontwikkeling van de brede welvaart, met naast sociaal economische aspecten ook aandacht voor veiligheid, gezondheid, milieu, onderwijs, sociale cohesie en leefbaarheid.⁵¹

Met een beetje goede wil kan de in deze Atlas geïntroduceerde gemeentelijke geluksindex worden gezien als de gemeentelijke equivalent van het Bruto Nationaal Geluk; het Bruto Gemeentelijk Geluk (BGG). Figuur 7 laat zien dat beide maten ogenschijnlijk geen samenhang vertonen, en al helemaal geen positieve samenhang. Figuur 8 laat zien dat er wel enig verband bestaat tussen de netto participatiegraad in een gemeenten en het geluksniveau van zijn inwoners. Maar ook met de kwaliteit van het woon- en leefklimaat in de gemeente – afgemeten aan de woonaantrekkelijkheidsindex uit de Atlas van vorig jaar – bestaat op het eerste gezicht helemaal geen relatie (zie figuur 9). De indicator voor het gemeentelijke geluk meet dus in ieder geval iets anders dan de gebruikelijke sturingsinformatie van gemeenten.

Om nuttig te zijn als sturingsinstrument is het van belang om niet alleen de gemiddelde geluksscore te meten, maar ook rekening te houden met het aantal mensen dat gelukkig is (een krimpende gemeente met relatief gelukkige mensen is net zo goed een probleem), de duur van dat geluk (de levensverwachting en het aantal gelukkige levensjaren) en de ongelijkheid tussen gelukkige en ongelukkige mensen in een gemeente.⁵² Voorkomen moet worden dat de *happy few* in een stad zorgen voor een relatief gunstige geluksscore waardoor de ellende van grote groepen ongelukkige stedelingen aan het zicht onttrokken wordt. Daarom is in de gemeentelijke geluksindex niet uitgegaan van de gemiddelde geluksscore maar van het aandeel van de inwoners in de gemeente dat zijn individuele geluksniveau minstens het cijfer 7 geeft (zie hierboven voor de precieze rekenwijze). Daarmee is de gemeentelijke geluktindex een nuttig sturingsinstrument; gemeenten zouden zich ten doel zouden kunnen stellen om zoveel mogelijk inwoners te hebben die een ruim voldoende (minstens een rapportcijfer 7) geluksniveau ervaren.

Sturen op dat geluksniveau is voor gemeenten echter niet eenvoudig. Het geluksniveau van een individu is immers, zo bleek uit bovenstaande, voornamelijk afhankelijk van zijn persoonlijkheid en persoonlijke keuzes. Als voor persoonlijke kenmerken wordt gecorrigeerd blijkt echter dat ook

⁵¹ H. Stegman, M. Badir, A. Rijpma, M. Moatsos, 2017: Een indicator voor bredere welvaart voor Nederland, in: Economisch statistische berichten, 102, 4747, pp. 132-134.

⁵² Zie hierover: R. Veenhoven, 2008: Meten van Bruto Nationaal Geluk, in: TPEdigitaal, 2, 3, pp. 10-35.

het woon- en leefklimaat in de stad er toe doet. Dezelfde persoon, met dezelfde individuele kenmerken, is in een aantrekkelijke stad naar verwachting beter af dan in een stad met een minder aantrekkelijk woonklimaat.

Figuur 10 laat zien dat de top-10 van steden waar mensen het meest gelukkig zijn over het algemeen steden zijn met een gunstige sociaal-economische positie (afgemeten aan een bovengemiddelde score op de sociaal-economische index uit de Atlas voor gemeenten van 2016) combineren met een aantrekkelijk woonklimaat (afgemeten aan een bovengemiddelde score op de woonaantrekkelijkheidsindex uit de Atlas voor gemeenten van 2016). De belangrijkste uitzondering is de gemeente Nissewaard (Spijkenisse), die op beide indices relatief ongunstig scoort, maar wel in de top-10 van meest gelukkige gemeenten staat. Aan de andere kant staan de steden Utrecht en Leiden, die op de beide indices uit de Atlas in de top-10 staan maar benedengemiddeld scoren op de geluksindex.

De 10 minst gelukkige steden scoren vrijwel allemaal relatief laag op de sociaal-economische index. De grote uitzondering is Amsterdam. De relatie met het woonklimaat is bij de minst gelukkige steden minder duidelijk. Van de tien minst gelukkige steden zijn de drie grote steden plus Arnhem en Nijmegen bovengemiddeld aantrekkelijke steden. De Zuid Limburgse steden en de *new towns* onder de minst gelukkige steden hebben wel een relatief lage score op de woonaantrekkelijkheidsindex. Opvallend is dat van de steden die relatief laag scoren op de beide indices uit de Atlas met name de inwoners van de steden in het oosten van het land toch relatief gelukkig zijn, zoals die van Emmen (16de op de geluksindex) en Almelo (17de).

De makkelijkste manier om het gemiddelde geluksniveau van een gemeente te verhogen is om vooral gelukkige mensen aan te trekken. Maar dat gaat dan wel ten koste van het geluksniveau in andere gemeenten. Gemeenten met meer ambitie zouden zich ten doel kunnen stellen om alle inwoners naar een hoger geluksniveau te brengen. Er zijn aanwijzingen dat dat mogelijk is (zie kadertekst).⁵³

⁵³ Ott, J. (2001). Government and happiness in 130 Nations: good governance fosters higher level and more equality of happiness. *Social Indicators Research*, 102(1), 3-22; Helliwell, J. F., & Putnam, R. D. (2004). The social context of well-being. *Philosophical Transactions: Biological Sciences*, 1435-1446.

Kader 2 Gemeentelijk geluksbeleid

Het idee dat overheden zouden moeten sturen op geluk is niet nieuw en werd al meer dan 200 jaar geleden bepleit door het politiek utilitarisme van Jeremy Bentham. Volgens Bentham zou de overheid naar een groter geluk voor een groter aantal mensen moeten streven bij het maken van publieke keuzen. Door de dominantie van andere stromingen (kerk, socialisme en liberalisme) en de gebrekkige wetenschappelijke kennis over geluk kreeg het politiek utilitarisme weinig aandacht. Doordat geluk als individueel en maatschappelijk thema steeds belangrijker wordt en er steeds meer bekend is over de determinanten van geluk, wordt sturen op geluk praktisch mogelijk. In het buitenland zijn steden als Bristol, Seoul en Vilnius al actief bezig met sturen op geluk. Maar ook in steeds meer Nederlandse gemeenten speelt geluk een belangrijke rol in lokaal beleid, zoals in Schagen, Roerdalen, Harlingen, Kampen, Eindhoven en Emmen. Hoe werkt dat sturen op geluk? Ten eerste is het belangrijk dat vooraanstaande bestuurders en politici binnen de gemeenten zich sterk maken voor sturen op geluk. Daarnaast vereist bevordering van geluk in gemeenten dat geluk wordt gemeten en gevolgd. Het is namelijk noodzakelijk om te weten of er nog wel iets te bevorderen valt, hoe geluk bevorderd zou kunnen worden en of specifieke interventies in beleid uiteindelijk ook leiden tot een groter geluk en tot betere prestaties. Op basis van geluksmetingen kunnen aandachtsgebieden voor beleid geïdentificeerd worden, prioriteiten gesteld worden en uiteindelijk *evidence based* beleid opgesteld en geïmplementeerd worden. Daarna kan het succes van het geluksbeleid getoetst worden aan de hand van toename van geluk van de bevolking of delen van de bevolking. Deze methodiek kan gezien worden als een aanvulling op de traditionele kosten-batenanalyse, waarbij beleidseffecten niet alleen gemonetariseerd (in geld uitgedrukt) worden, maar ook uitgedrukt worden in een gelukswinst.

Gemeentelijk geluksbeleid begint dus bij een meting van (de determinanten van) het gemeentelijk geluk, zo maakt bovenstaande kadertekst duidelijk. Een econometrische analyse kan daarbij behulpzaam zijn. Met een eenvoudige statistische analyse is om te beginnen voor de 50 grootste gemeenten van Nederland (de *sample* in deze Atlas voor gemeenten) de score op de geluksindex in verband gebracht met een aantal persoonskenmerken en de score op de woonaantrekkelijkheidsindex. Het resultaat staat in tabel 1.

De tabel laat allereerst zien dat met deze beperkte set van zeven gemeentelijke kenmerken⁵⁴ al ruim driekwart van de verschillen tussen gemeenten kan worden verklaard. Zoals te verwachten was ligt de belangrijkste verklaring voor verschillen in geluk tussen gemeenten in de samenstelling van de bevolking; het aandeel niet-westerse allochtonen, alleenstaanden en arbeidsongeschikten in een gemeente verklaart voor een

⁵⁴ Vanwege de relatief kleine *sample* is het aantal mogelijke verklarende factoren beperkt. Daarom is in het model per categorie slechts één indicator – de best verklarende – opgenomen. Uiteindelijk zal een dergelijke analyse moeten worden uitgevoerd met gegevens op persoonsniveau waaraan dan locatiefactoren worden toegevoegd.

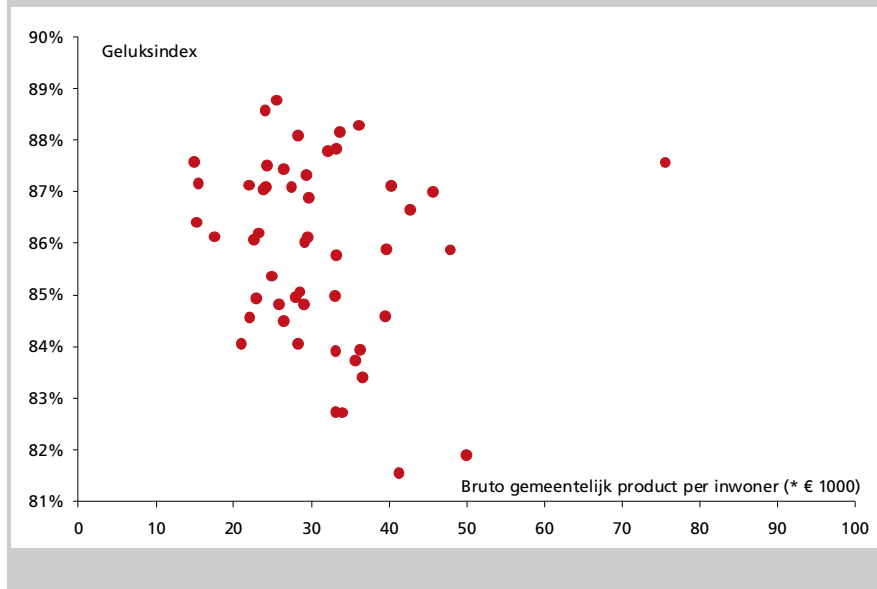
belangrijk deel het aandeel van de bevolking dat gelukkig is. Daarnaast doen ook de gezondheid en religie van die bevolking er toe. De overgebleven variatie kan voor een deel verklaard worden door het woonklimaat; de omvang van de stad hangt negatief samen met geluk en de score op de woonaantrekkelijkheidsindex positief.⁵⁵

De uitkomsten uit die statistische analyse kunnen vervolgens worden vertaald naar de specifieke gemeenten. De figuren 11 tot en met 14 laten zien hoe het relatieve geluksniveau van de gemeenten Ede, Emmen, Utrecht en Amsterdam kan worden opgebouwd en verklaard. De grafieken laten allereerst zien dat Ede zijn uitverkiezing als gelukkigste stad van Nederland te danken heeft aan de samenstelling van de bevolking en niet zozeer aan het woonklimaat, waarop Ede gemiddeld scoort. De bevolking van Emmen is ook relatief gelukkig door de samenstelling van de bevolking, maar de bevolking zou gelukkiger zijn als ze gezonder zouden zijn en Emmen een aantrekkelijker stad zou zijn. De aantrekkelijke woonsteden Utrecht en Amsterdam hebben een deel van hun geluk juist te danken aan dat woonklimaat, maar hier zorgt de bevolkings- en huishoudenssamenstelling, alsmede de omvang van de stad, voor een relatief lage score op de geluksindex.

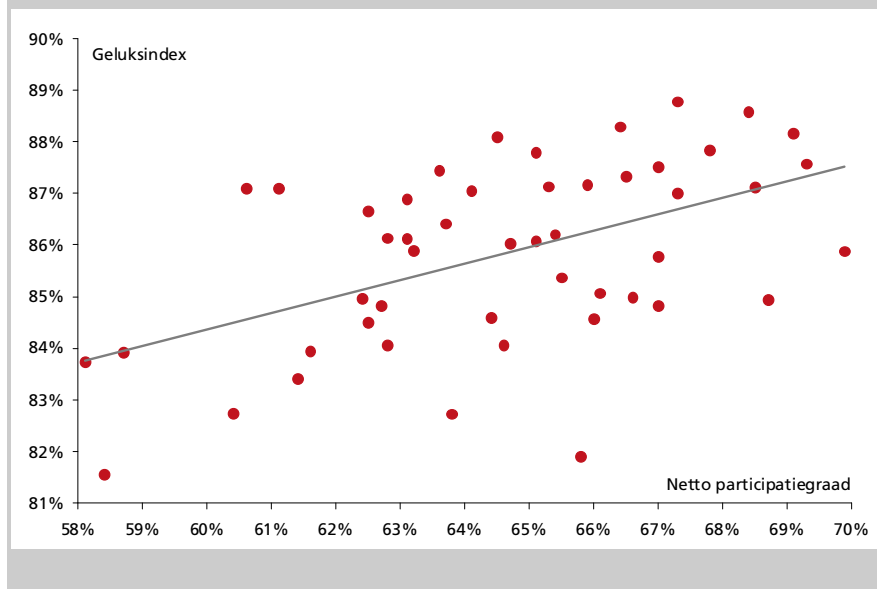
Hoewel dit nadrukkelijk een voorlopig onderzoeksresultaat is met een nogal grove vertaling daarvan naar de situatie van afzonderlijke gemeenten, geeft een dergelijke analyse gemeenten een extra sturingsinstrument in handen. Het maakt voor gemeenten in een oogopslag duidelijk wat de determinanten van de geluksniveau onder de inwoners zijn, en aan welke knoppen een gemeente kan draaien om dat geluksniveau te vergroten. Naast maatregelen die gericht zijn op het verbeteren van de gezondheid van en het vergroten van de participatiegraad onder de stedelijke bevolking, kan een gemeente ook met investeringen in het woonklimaat het aantal gelukkige inwoners in de stad vergroten. Bovendien biedt een dergelijk instrument gemeenten de kans om – als aanvulling op de traditionele Maatschappelijke Kostenbatenanalyse (MKBA) – hun beleid te evalueren aan de hand van het effect daarvan op de score op de in deze Atlas geïntroduceerde gemeentelijke geluksindex.

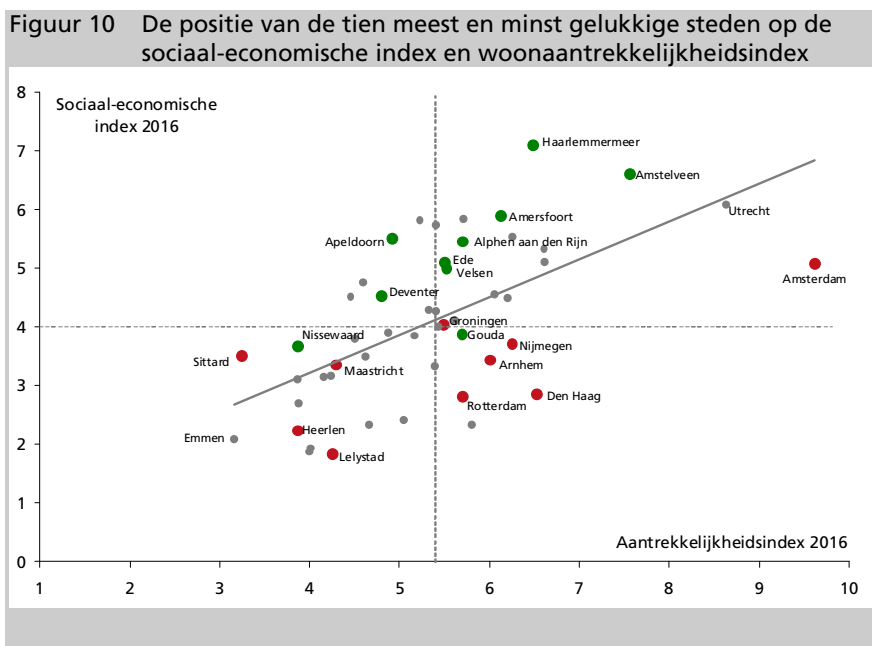
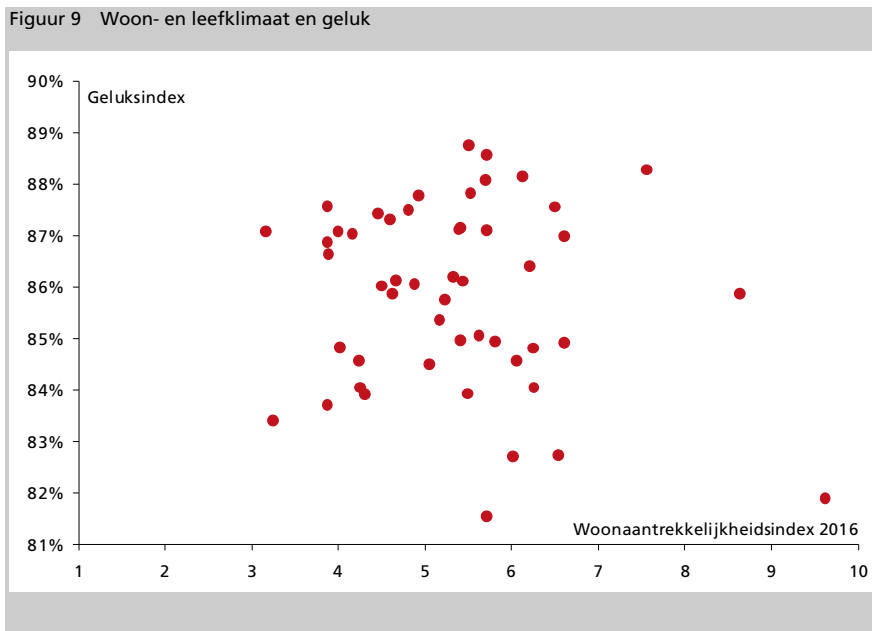
⁵⁵ De hier gebruikte indicator voor de kwaliteit van het woonklimaat in een stad is een samengestelde score die gebaseerd is op de kwaliteit van de woningvoorraad, de veiligheid en het voorzieningenniveau in een stad. Meer gedetailleerd onderzoek moet uitwijzen welke aspecten van het woonklimaat precies (en in welke mate) zorgen voor meer gelukkige inwoners.

Figuur 7 Het Bruto gemeentelijk product en het Bruto gemeentelijk geluk

Figuur 8 Arbeidsparticipatie en geluk

Tabel 1 Verklaringen voor geluk

Te verklaren: score op geluksindex	Coëfficiënt	t-waarde
Verklarend:		
Bevolkingsomvang		
Logaritme van het aantal inwoners	-0,0054	-1,7
Bevolkingssamenstelling		
Aandeel niet-westerse allochtonen	-0,0942	-4,1
Huishoudensamenstelling		
Aandeel alleenstaanden	-0,1625	-7,9
Participatie		
Aandeel arbeidsongeschikten	-0,0001	-1,7
Gezondheid		
Frequent huisartsenbezoek	-0,2002	-3,9
Religie		
Aandeel protestants (PKN)	0,0011	2,5
Woonklimaat		
Score op de woonaantrekkelijkheidsindex ⁵⁶	0,0048	2,1
Omvang <i>sample</i>	50	
Verklaarde variantie (<i>Adjusted R²</i>)	76,4%	

Figuur 11-14 Determinanten van geluk; vier voorbeelden (steeds de afwijking van het gemiddelde van de G50) **NB. DIT WORDEN 4 GRAFIEKEN**

	Emmen	Ede	Utrecht	Amsterdam
Score geluksindex	0,012	0,029	0,000	-0,040
Bevolkingsomvang	0,000	0,001	-0,005	-0,010
Bevolkingssamenstelling	0,009	0,006	-0,007	-0,019
Huishoudensamenstelling	0,013	0,011	-0,022	-0,026
Participatie	-0,004	0,002	0,002	0,000
Gezondheid	-0,014	0,005	0,010	0,007
Religie	0,003	0,010	0,001	-0,002
Woonklimaat	-0,003	0,000	0,008	0,013
Onverklaard	0,009	-0,006	0,013	-0,003

⁵⁶ De variant zonder regionale indicatoren; die deel III van deze Atlas.